

اسپی مزگت

فاطمه کشاورز خالقی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرکزی تهران

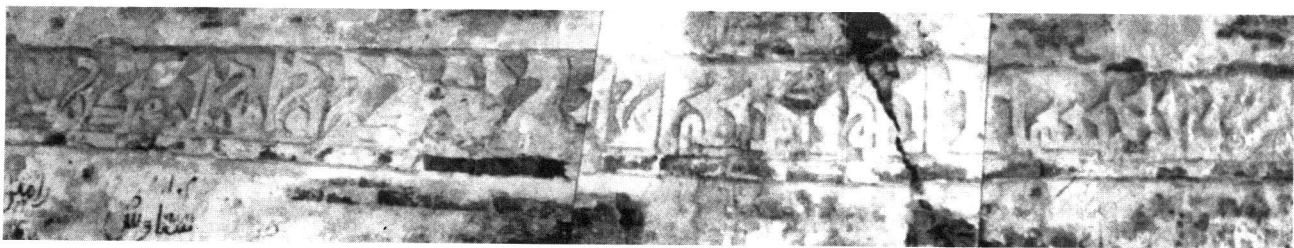
استاد راهنما: دکتر باقر آیت اله زاده شیرازی

۱۳۸۳

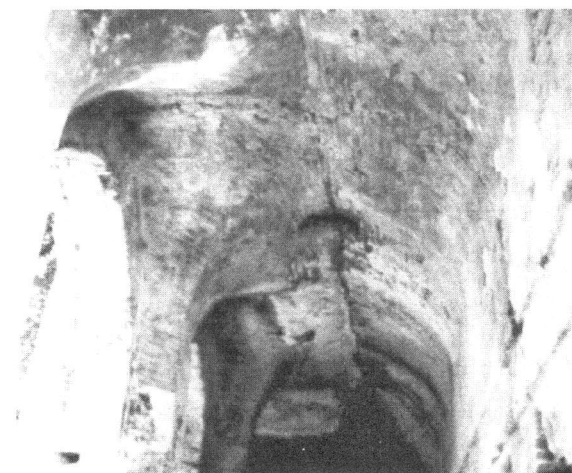
مسجد دقیقاً در جهت شمالی - جنوبی ساخته شده است و با قبله ۲۳°۵۱' انحراف دارد. مصالح استفاده شده در این بنا سنگ، آجر، سفال و ملات آهک است. زمین و بستری که این مسجد تاریخی را در خود جای داده، در یک مقطع عمودی ۵/۲ تا ۳ متری از عمق به طرف سطح به ترتیب شامل رسوبات بسیار ریزدانه از جنس ماسه‌های ساحلی و رسوبات دریایی حاوی آثار مشهودی از کانیهای بیوتیت و کوارتز، رسوبات ناهمگن رودخانه‌ای و بالاخره رسوبات و آبرفت‌های عهد حاضر می‌باشد. پی بنا شامل سنگهای قلوه رودخانه‌ای و ملات گل است. دیوارها، ستونها و سقف با آجرهای قرمز به ابعاد ۶×۲۳×۲۳ سانتی‌متر و ملات ماسه آهک ساخته شده است.

آنچه که از بنا دیده می‌شد فقط دو نیمه رواق شمالی و غربی و تعداد کمی قطعه ریخته شده بر زمین در بخش جنوبی بنا بود. در ابتدا تصور می‌شد که این بنا از یک حیاط مرکزی و رواقی در دورتادور آن تشکیل شده است، اما طی سه دوره

مسجد زیبا و کوچک اسپی مزگت در استان کیلان، کیلومتر ۲۵ جاده رضوانشهر به تالش بعد از شهر پره‌سر و روستای دیناچال در پارک جنگلی دکتر درستکار (۵/۱ کیلومتری درون پارک) در ۷۰ متری رودخانه سیلابی دیناچال قرار دارد. این بنا در ۵° ۴۹' طول جغرافیایی و ۲۴° ۳۷' عرض جغرافیایی و در ارتفاع ۲۶ متری از سطح دریا‌های آزاد قرار گرفته است. تمام این مسجد با آهک اندود شده است و به علت رنگ سفید یکپارچه‌اش به سفید مسجد و به زبان تالشی به اسپی مزگت معروف است و در محل آنرا مسجد عبداللهی گویند. تاریخ احداث این بنا مشخص نیست و متأسفانه در هیچ کتاب و نوشته‌ای نامی از این بنا نیامده است. اما بنا بر نظر آقای قوچانی کتیبه کوفی بنا مربوط به اواخر قرن ۴ و اوائل قرن ۵ می‌باشد. بیشتر سفالهای پیدا شده از کاوشهای باستان‌شناسی در اسفند ۷۹ و کاوشهای سالهای ۸۰ و ۸۱ بنا بر نظر کارشناسان باستان‌شناسی استان، مربوط به دوره ایلخانی بوده این

کتیبه اسپی مزگت

باقیمانده آثار مسجد اسپه مزگت

مناسبتی ساخت. این پی، به صورت پی منفرد در زیر ستونهای مسجد نیز، باید ساخته شود و توسط شناژهایی به ابعاد 60×60 به هم متصل شوند. برای تقویت پی قدیمی ساختن پی مناسب با کمک قطعات آجری پیدا شده مسجد را بازسازی کرد. قطعات پیدا شده را می‌توان همانند یک پازل در سر جای خود نهاد و بخشهای مفقود را ساخت. برای مقابله با سیل‌های احتمالی در آینده بجز ایجاد سیل‌بندهایی در مسیر مسجد می‌توان دیوار بخشهای تخریب شده را با

رویش‌های گیاهی و یخ‌زدگی هستند. با توجه به تحقیقات انجام شده مهمترین عامل تخریب اسپه مزگت سیل است.

برای مرمت بنا:

با توجه به ارزش تاریخی و معماری بنا و منحصر به فرد بودن این بنا و وجود تعداد زیادی از قطعات بزرگ و موثر که اطلاعات زیادی را از بنا در اختیار ما می‌گذارد بهتر است تا بخشهای تخریب شده این مسجد مرمت و بازسازی شود و برای این کار روش آناستیروز مد نظر قرار گیرد.

می‌توان قبل از شروع به کار، بر روی بنا و قطعات ریخته شده و حتی تا جاهایی که حدس زده می‌شود قطعاتی در درون خاک وجود دارد، را مسقف کرد. چنین پوششی می‌تواند فرصتهایی را برای مطالعات بعدی ضمن حفظ قطعات و بخشهای باقیمانده از برف و باران ایجاد کند. پس از تکمیل کاوشها و جابجا کردن قطعات:

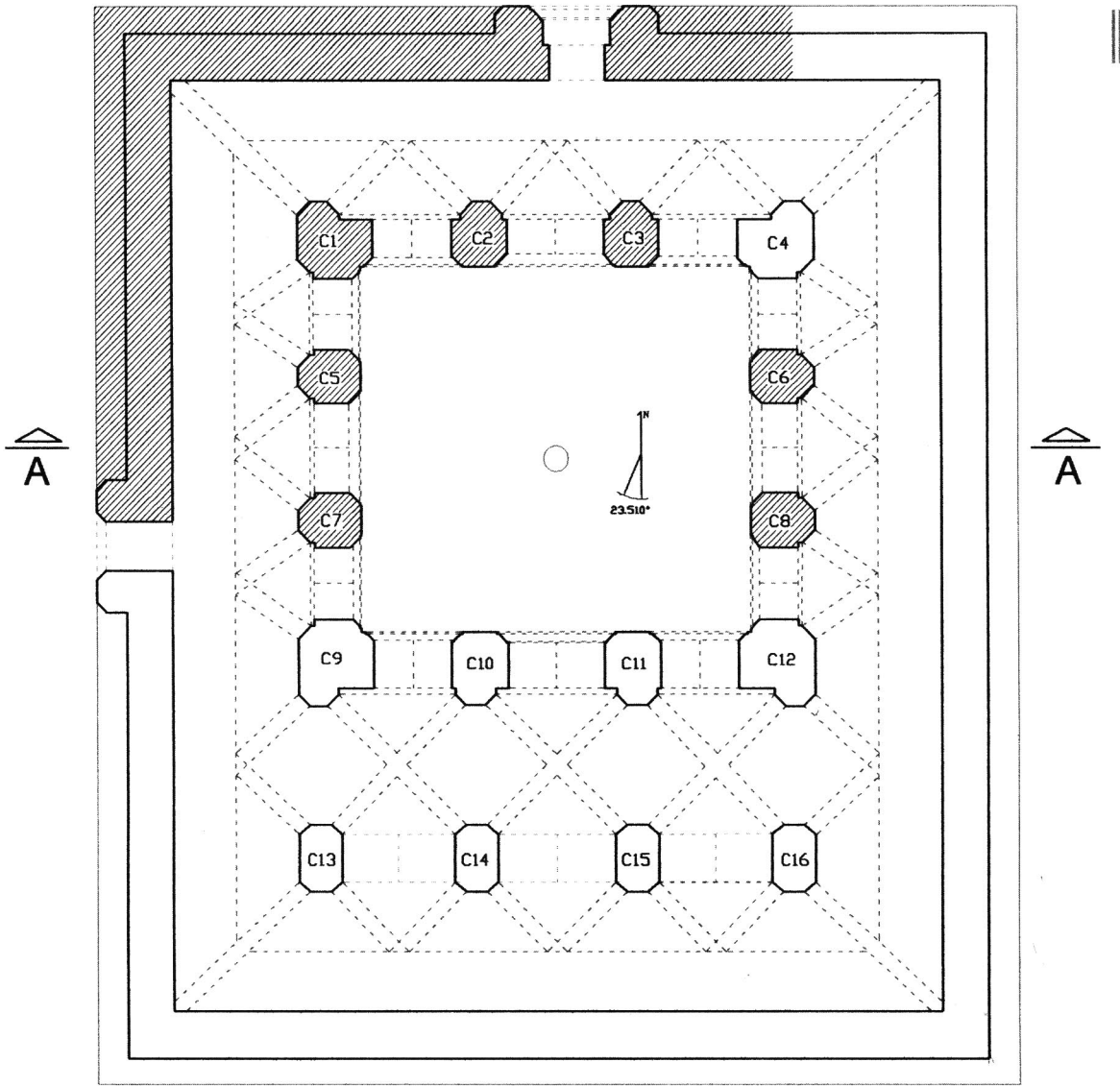
لازم است تا فضای خاکبرداری شده با مخلوط مناسب و مقاوم پر و کوبیده شود. جهت اطمینان بیشتر و حفاظت بنا در مقابل شستگی‌ها و سیلابهای احتمالی آینده، می‌توان در زیر دیوار اصلی، دیوار سنگی و یا بتنی از کف خاکبرداری شده تا تراز زیر پی ساخت که حتی می‌تواند توسط شمعهای کوتاهی از بتن آرمه (شمع‌های چاهی) در کف تثبیت شده باشند. سپس باید بر روی آن پی بتن مسلح

ستونهای آجری تخریب شده و در امتداد ستونها در دیوار پی‌گردی و کاوش باستان‌شناسی قطعات زیادی در بخش جنوبی بنا بدست آمد که نشان می‌دهد که این بنا در بخش جنوبی خود شبستانی با دو فرش‌انداز داشت. فرم و پلان بنا با توجه به کاوشهای باستان‌شناسی ناتمام انجام شده شامل یک حیاط مرکزی است که در شمال و شرق و غرب، رواقی، حیاط را احاطه کرده که هر کدام ۳ دهانه به سمت حیاط دارند. شبستان جنوبی با توجه به قطعات بدست آمده از حفاریها (تاکنون) از ۳ دهانه به سمت حیاط و ۲ چشمه عمق تشکیل شده است. در هر چهار جهت، دهانه میانی عرض و ارتفاع بیشتری نسبت به دهانه‌های کناری خود دارد. ابعاد مسجد ۳۳/۲۷×۲۳/۸۱ متر است. ستونهای میانی رو به حیاط مثل هم هستند با این تفاوت که ستونهای ضلع جنوبی کمی بزرگتر از ستونهای دیگر هستند و بر روی نمای رو به حیاط آنها تزیینات گیاهی دیده می‌شود (C۱۰ و C۱۱). ستونهای کنج نیز شبیه به هم هستند، اما ستونهای جنوبی کمی بزرگتر از ستونهای شمالی هستند. اما در بخش شبستان متاسفانه تاکنون به غیر از یک سرستون میانی هیچ نشانه‌ای از شکل

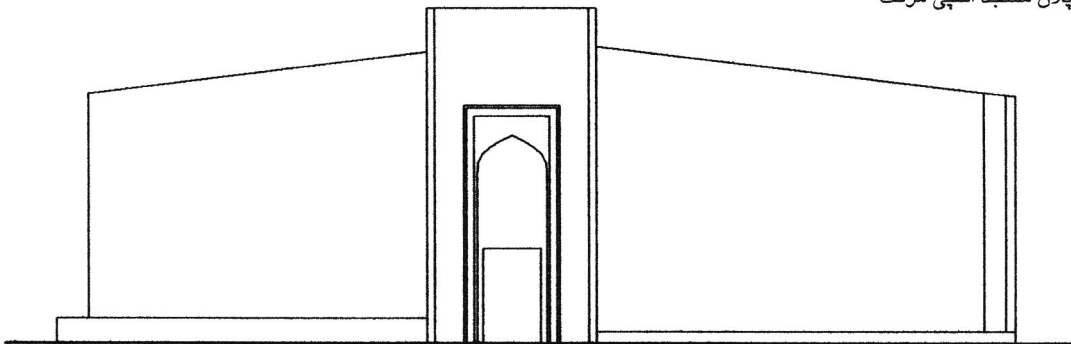
هسته بتنی ساخت و سقف بخشهای تخریب شده را با دال ظریف بتنی پوشانید. در ضلع جنوبی، دیوار برشی به ارتفاع ۳ متر و عرض ۳۰ سانتیمتر ساخته می‌شود. این دیوار علاوه بر مقاوم‌سازی مسجد در برابر سیل می‌تواند مسجد را در برابر زلزله‌های احتمالی آینده مقاوم سازد.

برای ساخت قوسها و تاقتها، ابتدا باید قالب مناسبی برای قوسها و تاقتها، ساخت و داربست محکمی را تهیه کرد و سپس قطعات موجود را در سر جایش گذاشت و فضاها را باقیمانده را بازسازی کرد. برای اتصال بهتر این قطعات بهتر است که دال بتن آرمه‌ای در سقف ساخت. این دال ۱۰ سانتیمتری توسط میل‌مهارهایی که از آن بیرون آمده می‌تواند از بالا قطعات جایگذاری شده را گرفته و باعث یکپارچگی کامل قطعات جایگذاری شده به هم و به قطعات تازه‌ساز (که جای قطعات مفقود قرار می‌گیرند)، شود. یعنی قطعات موجود را (چه زیرین و چه قطعات پوشش سقف) را با آرماتور و ملات مناسب (میکرو پایل) به دال مزبور متصل کرد. این دال بتنی نیاز به تیرهایی برای انتقال بار خود دارد و این تیرها نیز برای انتقال بار خود نیاز به ستون دارند. پس ما باید در

SC:1/200

پلان مسجد اسپي مزگت

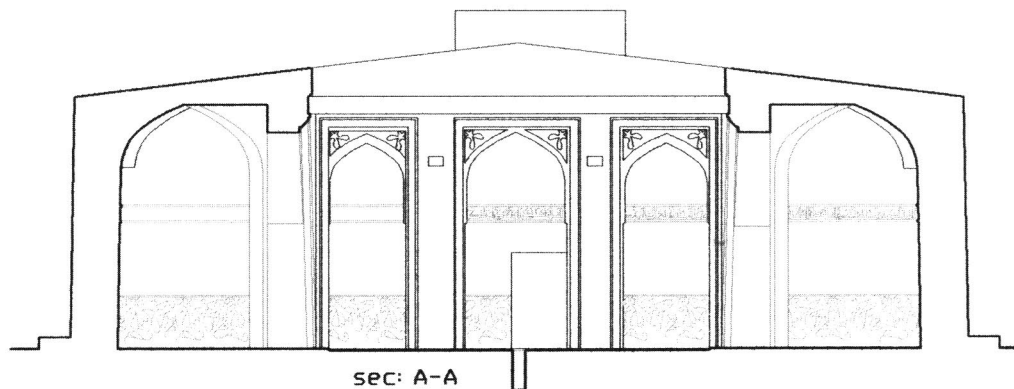

ستونها بدست نیامده است. با توجه به این سر ستون، ستون شبستان هشت ضلعی است.

ضخامت دیوارها در پایین ۱۲۶ سانتی متر است. دیوار در بالا کمی به سمت ستونها متمایل می شود. ضمناً مقداری نیز از ضخامت دیوار کاسته می شود (۲٪). تاکنون هیچ اثری از محراب این مسجد بدست نیامده است. در بخش باقیمانده دو در وجود دارد. ارتفاع باقیمانده سردر شمالی بنا ۸/۴۰ متر است که بلندترین بخش مسجد را تشکیل می دهد. سردر غربی بنا فرو ریخته و قسمت کمی از آن باقی مانده است که با فرض دو فرش اندازه بودن شبستان این ورودی وسط دیوار ضلع غربی قرار می گیرد. سقف رواقها نیمی چهار تاقی (در سمت ستونها) و نیم دیگر گهواره ای (در سمت دیوار) است. تمامی قوسها و تاقها به صورت رومی اجرا شده است. معماری این بنا، معماری بومی منطقه نیست، اما با معماری گیلان به شکل زیبایی تلفیق شده است. سقف را با مصالح بنایی (آجرهای قرمز ۲۳×۲۳×۶ و ملات آهک) به سمت شرق و غرب شیبدار کردند و برای سبک کردن آن در ضلع شمالی و جنوبی بالای قوسهای دهانه ها و در ضلعهای شرقی و غربی بالای ستونها کنوسازی کردند. شیب سقف حدود ۱۵٪ است. بام بنا سفال پوش است و از سفالهای تخت به ابعاد ۴۰×۶۰ سانتی متر و ضخامت ۲ سانتی متر و سفالهای L شکل استفاده شده است. برای نصب سفالها به بام برخلاف بامهای سفال پوش گیلان از ملات آهک استفاده شده است. تزیینات بنا شامل کتیبه کوفی و تزیینات درشت گیاهی است.

آزاره دیواره رواقها به ارتفاع ۱/۲۷ متر دارای تزیینات درشت گیاهی است. ضمناً در دو ستون ضلع جنوبی از سمت حیاط نیز تزیینات گیاهی دیده می شود (C۱۱ و C۱۰). در لچکی تاقها نیز تزیینات گیاهی وجود دارد. برای ایجاد تمامی تزیینات آجرها را تراشیده اند. در ارتفاع ۳۲۳ سانتی متری دیوارها کتیبه ای به خط کوفی و به ارتفاع ۴۷ سانتی متر وجود دارد که هم اکنون قسمتی از آن در رواق شمالی و بالای سردر قابل خواندن است. (... ولم یخس الا الله فعسی اولئک ان یکونوا من المهتدین ...) که قسمتی از آیه ۱۸ سوره توبه است. اگر این آیه را از اول بازسازی کنیم از ابتدای همین ضلع آغاز می شود. اما متأسفانه ادامه این آیه قابل خواندن نیست. اما با توجه به آثار باقیمانده در ضلع شمالی و غربی احتمالاً این کتیبه در تمامی اضلاع وجود داشت. آثار کتیبه دوم بالای تاقها در حیاط دیده می شود که آن هم قابل خواندن نیست. در بالا و پایین کتیبه ها یک ردیف آجر ۵ سانتی متر جلو آمده اند و قابی برای کتیبه ها ساخته اند.

عوامل مخرب را می توان به سه دسته عوامل طبیعی، عوامل انسانی و ضعف سازه در قسمت پی تقسیم کرد. مهم ترین عوامل طبیعی که باعث تخریب مسجد شده اند سیل، زلزله، جنوبی و شرقی، ستونهای بتنی (به ابعاد ۴۰×۴۰) داشته باشیم. قسمتهای سست نمای آهکی و یا آجرها را می توان با مواد تثبیت کننده مثل چسبهای سیلیکونی و رزینهای مناسب، مقاوم کرد.

نمای بازسازی شده مسجد اسپه مزگت